

DE EERSTE MUNTEN VAN VLAANDEREN

J.-R. De Mey

INLEIDING

Een van de grote tekortkomingen van het numismatisch onderzoek is dat het soms - onder het mom van specialisatie - de munt- en penningkunde te veel in los van elkaar staande deelgebieden opgesplitst heeft. Dit is vooral zo in Frankrijk, waar aparte studies verschenen over de Merovingische, Karolingische, koninklijke en feodale munten (met dan nog een verdere opsplitsing bij deze laatste), net alsof er nooit onderlinge verbanden tussen deze emissies hebben bestaan.

Dit klasserment per dynastie in plaats van per streek heeft er onder meer vrij algemeen tot een strikte scheiding tussen de feodale munten en de koninklijke emissies geleid. Het komt dan ook geregeld voor dat in openbare en privé verzamelingen twee munten, die in éénzelfde atelier werden vervaardigd met slechts enkele jaren tussenuimte, bij gans andere reeksen ingedeeld zijn; iets wat het ongerijmde van deze werkwijze duidelijk aantoon.

DE POLITIEKE EN MONETAIRE EVOLUTIE IN DE IXe EN Xe EEUW

Algemene aspecten

Na de dood van Karel de Kale (877) waren zijn opvolgers zich van hun zwakte bewust. In een poging om hun positie te verstevigen volgden ze het slecht voorbeeld van de Merovingische koningen : ze offerden gedeelten van hun patrimonium en privileges op om er zich bondgenoten mee te verwerven. Omdat ze zich daardoor nog verder verzwakten, groeiden deze bondgenoten al snel uit tot hun gevaarlijkste belagers. Het wankelend centraal gezag was immers niet meer bij machte om veiligheid en bescherming te garanderen, zodat de maatschappij zich lokaal ging organiseren. De inheemse aristocratie, die sinds Karel Martel op een zijspoor was gezet, greep haar kans en zeer snel ontwikkelden zich machtsverbanden die gebaseerd waren op het grondbezit : iemands sociale status werd uitsluitend functie van de oppervlakte van zijn domeinen.

Eens het feodale systeem zich had georganiseerd, was iedere heer een absolute heerser op zijn grondgebied (afgezien van zijn formele verplichtingen als vazal). De enige remmen op zijn willekeur sprongen voort uit zijn plichtsgevoel en eerbied voor de godsdienst.

Door deze machtsversnippering werden de muntateliers het eigendom van diegene op wiens grondgebied ze zich bevonden. Deze oefende er veelal het koninklijk muntrecht uit zonder ook maar de moeite te doen om hiervoor van de koning toestemming te verkrijgen. In tegenstelling tot wat ook heden ten dage nog wordt aangenomen, was zulks niet zozeer een bewuste usurpatie, maar stelde de nieuwe eigenaar zich eenvoudigweg in de plaats van de vorige. Enkel de zwaksten (gewoonlijk de geestelijken die geen of onvoldoende militaire macht bezaten) vroegen soms charters met concessies, maar zelfs in die gevallen was dit niet meer dan een formele erkenning van een vrijwel fictief geworden suprematie.

Net zoals de munttypes van het Romeins Keizerrijk tot bij het begin van de Merovingische dynastie behouden bleven, bleven deze van de Karolingers in gebruik in de muntateliers die het exclusief bezit van de feodale heersers geworden waren. Daar bestonden verscheidene redenen voor. Het sterkste motief was ongetwijfeld van economische aard; de bevolking was immers gedurende meer dan een eeuw gewend aan dezelfde munten, die bekend stonden voor hun goed gewicht en gehalte en was afkerig van drastische wijzigingen. De feodale heersers hadden er dan ook alle belang bij om de oude munttypes ongewijzigd te behouden. Een tweede motief was van praktische aard; het koninklijk gezag behield - ondanks zijn aftakeling - toch nog een zeker prestige. De leenmannen respecteerden het principe van het koningsschap, maar lieten zich weinig gelegen aan de persoon van de koning. Ze namen dan ook de moeite niet om de naam van de koning bij iedere regeringsswisseling op de munten te veranderen.

Na de dood van Karel de Kale bleef diens monogram dan ook behouden op vele munten die tijdens de regering van zijn opvolgers Lodewijk de Stamelaar en Karloman het licht zagen; hetzelfde gebeurde met de munten van Karel de Dikke en Eudes. Het koninklijk monogram verloor daarmee zijn oorspronkelijke betekenis. Een gevolg hiervan was dat de beeldenaar en omschriften, die steeds opnieuw gecopieerd werden door analfabete stempelsnijders die niet meer wisten wat ze waargaven, degenereerden tot ze soms vrijwel onherkenbaar werden. Hierbij ondergingen de omschriften de grootste wijzigingen. Aangezien de stempelgraveurs ieder op een andere manier op het wegvallen van de koninklijke controle reageerden, verslaptte met het vorderen van de tijd de onderlinge band tussen de munten van de verschillende ateliers van het Karolingisch rijk. Daarenboven begonnen niet enkel de types, de grafiek en de stijl, maar ook het gewicht, het gehalte en de diameter tot in het oneindige te varieren.

Deze evolutie gebeurde echter zeer langzaam en was aanvankelijk nauwelijks waarneembaar. De munten met geïmmobiliseerde beeldenaars doorliepen eerst een fase gedurende dewelke de veranderingen slechts voor een aandachtig en geoefend oog zichtbaar zijn.

Het belangrijkste besluit dat uit dit alles kan getrokken worden is dat het moment waarop een koninklijk type in een muntateller geïmmobiliseerd werd ook het ogenblik is waarop dit atelier - en dus ook de landstreek zelf - in handen van een feodale heerser overging.

De situatie in Vlaanderen

Oorspronkelijk sloeg de benaming Vlaanderen op de streek rond Brugge en op dat gedeelte van de Noordzeekust waar zich sinds de IVe eeuw Saksische nederzettingen hadden gvestigd en dat door de eerste Karolingers gebruikt werd als verbanningsoord voor een gedeelte van hun Saksische gevangenen. De betekenis van de streeknaam houdt daar trouwens verband mee (het Saksische Fléan = vluchten en Flaming = vluchteling, uitgebreid naar banneling).

Het was aanvankelijk een vrijwel maagdelijk en weinig bevolkt gebied, zonder eigen graaf. Het thans in België gelegen gedeelte van Vlaanderen was onderverdeeld in vijf gouwen (Flandrensis, Gandensis, Mempicus, Cortracensis en Iserbius), die ieder op zich bestuurd werden door een ambtenaar van de koning. Deze werden volgens de overlevering boswachters genoemd, maar recente studies laten uitschijnen dat de functie van boswachter niet zou bestaan hebben en dat deze ambtenaren al evenmin hertogen of markiezen waren.

Vlaanderen omstreeks 900

Vlaanderen had dus tot tijdens de regering van Karel de Kale geen ééngemaakt bestuur voor de hele streek. De enkele namen van gezagsdragers die uit deze periode tot ons zijn gekomen zijn dus van hoge ambtenaren die een gouw in apanage hadden gekregen. Ze volgden elkaar niet op van vader op zoon, maar werden rechtstreeks door de koning benoemd. Het heeft dan ook geen zin om te trachten familiebanden tussen deze personages te achterhalen.

Aangezien het land zeer gemakkelijk vanuit de zee toegankelijk was, had het al vroeg van de Noormannen te lijden. In 820 werd een kleine vloot van 13 drakkars nog vrij gemakkelijk verdreven, maar deze eerste strooptocht werd gevolgd door belangrijkere invasies. Vanaf 830 viel heel de streek ten prooi aan de systematische plundertochten van de Vikings. De Karolingers waren niet bij machte om deze invasies af te weren en trachten daarom het onheil af te wenden door aan hun aarvaliers grote gebieden in leen te geven. De Noormannen onderkenden dit terecht als een blijk van zwakte en gebruikten deze lenen als uitvalsbasis voor nieuwe roofexpedities. Deze leidden tot de verwoesting van Durnstede en Utrecht (837), Quantovic (842), Théroutanne en St Bertin (St Omer) (850) en Gent (852). In 861 werden St Bertin en Théroutanne, die nog maar pas uit hun puinen herrezen waren, opnieuw geplunderd.

In deze voor onze streken rampspoedige periode werd Judith, een dochter van Karel de Kale, rond kerstmis 861 door Boudewijn met de Uzeren Arm uit een klooster te Senlis ontvoerd. Deze dame was zeker geen onbeschreven blad: nadat ze weduwe was geworden van de Angelsaksische koningen Aethewulf en Aethobold, kwam ze door haar aanstootgevende levenswijze dermate in opspraak dat ze Engeland moest ontvluchten. Dergelijke antecedenten wogen voor Boudewijn - een edele van onduidelijke afkomst (men weet niet met zekerheid of zijn vader Audacer gouverneur was van een gouw) - duidelijk niet op tegen de inbreng van Karolingisch bloed in zijn familie.

De ontvoering viel bij Karel de Kale niet in goede aarde en het paar werd verbannen. Na een tussenkomst van de Paus werd deze maatregel in 863 opgeheven. Karel verhef bij die gelegenheid zijn ongewenste schoonzoon tot graaf van de speciaal daartoe samengevoegde Vlaamse gouwen, en zadelde hem daardoor op met de weinig benijdenswaardige taak om het hoofd te bieden aan de Noormannen.

Vanzelfsprekend was ook hij te zwak om veel tegen de indringers te ondernemen. Net zoals de andere lokale edelen beperkte hij er zich toe om de steden te ommuren en er forten te bouwen, aangezien uit ervaring was gebleken dat de Vikings zeer slechte belegeraars waren.

Uit de muntvondsten blijkt dat omstreeks deze periode een muntatelier te Gent werd opgericht. De activiteit ervan was vrij beperkt en in handen van de koning. Boudewijn verloor zijn politiek belang en zijn grote mate van zelfstandigheid immers pas na de dood van zijn schoonvader, en het is dan ook zeker dat hij niet bij machte was om zich daarvoor het "jus monetæ" toe te eigenen.

De kaarten lagen echter duidelijk anders voor zijn zoon en opvolger Boudewijn II (879 - 918). Deze had een ruw en gewelddadig karakter en werd - net zoals zijn vader tenādere - niet geremd door scrupules. Hierin was hij trouwens een kind van zijn tijd: het ridderideaal met zijn nadruk op edelmoedigheid en onbaatzuchtigheid ontstond pas later.

Boudewijn II werd al onmiddellijk geconfronteerd met het "Groot Normandisch leger", dat in 879 onze streken bereikte. Nadat dit Brugge, Gent, Kortrijk en Arras had verwoest, stootte het door naar het Oosten, tot in Prüm (Duitsland). De Vikings keerden zelfs niet meer terug naar Scandinavië: ze overwinterden in versterkte kampen die ze verplaatsten tijdens hun plundertocht. In 884 daagden ze opnieuw op aan de Schelde, nadat ze te Conde hadden overwinterd plunderden ze in de lente Vlaanderen en Artesië. Toen ze in 891 opnieuw naar het Oosten trokken werden ze echter door de Duitse koning Arnulf van Karinthië te Luven verpletterend verslagen. Deze overwinning maakte in onze streken definitief een einde aan de Normandische invasies.

Nadat Boudewijn II het land van de resterende piraten had gezuiverd, begon hij zijn macht uit te bouwen. Daartoe mengde hij zich op zeer opportunistische wijze in de politiek van Frankrijk: in het conflict tussen Karel de Eenvoudige en Eudes veranderde hij herhaaldelijk van kamp, waarbij hij steeds poogde om zich onmisbaar te maken voor beide partijen en terzelfdertijd beider macht zoveel mogelijk te beperken. Bij het uitbouwen van zijn machtspositie betoonde Boudewijn zich bovendien gewetenloos en onmeedogend. Gedreven door een onverzadigbare machts-honger maakte hij herhaaldelijk gebruik van moord en ontvoering om zijn doel (het bezit van Artesië en Picardië, waar zich door de omstandigheden geen opponent bevond die machtig genoeg was om hem te weerstaan) te bereiken, zo aarzelde hij onder meer niet om Herbert de Vermandois en bisschop Foulque van Reims te laten vermoorden, toen ze hem het bezit van Arras betwisten.

Waarschijnlijk was het Boudewijn II die zich de titel van markies toeëigende; een titel die de graven van Vlaanderen tot in het begin van de X^e eeuw bleven dragen. Na verloop van tijd had Boudewijn zich een rijk opgebouwd dat zich uitstrekte van het Zwin tot aan de Somme. Daarmee had hij de grondvesten gelegd waarop zijn zoon de macht van Vlaanderen verder uitbouwde.

Deze laatste, Arnold I, moest zich niets meer gelegen laten aan de Karolingers, wier invloed in het Noorden onbestaande was geworden. Zijn enige valabele opponent was een andere ambitieuze vazal, de hertog van Normandië, die hem belette om zijn grondgebied nog verder naar het zuiden uit te breiden. Geneel in de lijn van de familie-traditie liet Arnold Willem van Normandië tijdens een "vriendschappelijk onderhoud" te Picquigny uit de weg ruimen. Hij kon hieruit echter geen wezenlijk voordeel halen en de Conche werd de grens tussen beide staten.

Bij zijn dood in 965 was Arnold I uitgegroeid tot de vazal met de grootste absolute macht over zijn grondgebied. Deze verwezenlijking zou bovendien van blijvende aard blijken te zijn. Vlaanderen was immers het enig leen van Frankrijk dat nooit door het Frans koningshuis terug kon opgeslorpt worden.

Uit alles blijkt dat het Boudewijn II was die zich meester maakte van de munthuizen van Arras en Gent, en die de ateliers van Brugge, Kassel, Kortrijk, Lens en Thérouanne opende. Zijn temperament en de tijdsomstandigheden wijzen al in die richting, en bovendien bevestigen meerdere muntschatten deze hypothese, zoals we verder zullen zien. Uit de schatvondsten blijkt ook dat Arnold I de aanmaak van geïmmobiliseerde denari enkel verderzette in Brugge, Arras en (misschien) Quentovic.

Ofschoon de studie van de denarii uit de ateliers van Artesië en Picardië zeker niet van belang is ontbloeit, hebben we ons in het hierna volgend overzicht toch beperkt tot de munthuizen die in Vlaanderen zelf gelegen waren (Brugge, Kassel, Kortrijk en Gent). De geschiedenis van Picardië en Artesië onder Boudewijn II is zeer woelig, en vooral in Vlaanderen er definitief de bovenhand haalde gingen de steden er dikwijls in andere handen over. Daardoor is het vrijwel onmogelijk om de aldaar geslagen denarii met enige zekerheid aan één van de strijdende partijen toe te schrijven.

Vijftien gepubliceerde muntschatten uit de hier beschouwde periode bevatten stukken die in Vlaamse ateliers werden vervaardigd. Door deze vondsten te bestuderen kan men de Vlaamse denarii in drie categorieën splitsen :

1. Denarii geslagen vóór 880

De muntschatten van Cosne, Bourgneuf en Compiègne, begraven tussen 875 en 880, bevatten uitsluitend door de Karolingers zelf uitgegeven stukken die na het edict van Platre geslagen werden. Voor Vlaanderen komen er slechts enkele exemplaren van Gent in voor, alle van hetzelfde type. Hieruit is af te leiden dat onder Boudewijn I enkel Gent een muntatelier bezat, en dat de produktie er erg beperkt of zeer korstondig was. Het is mogelijk dat de denarii van het atelier van Kortrijk ook uit deze periode dateren. Hun mooie stijl wijst in die richting, maar omdat ze in geen enkele van de bestudeerde vondsten voorkomen zijn ze niet met zekerheid te dateren.

2. Denarii uitgegeven door Boudewijn II

De muntschatten van Zelzate, Courbantou II, Glizy, Monchy-au-Bois, Lisowek, Nourray, Bonnevaux en A.N.S. werden verborgen tussen 880 en 890. Ze bevatten koninklijke denarii van de eerste categorie, samen met andere, licht gedegenerende exemplaren, munten op naam van koning Eudes en soms zelfs nog recentere stukken. Het is dan ook logisch om de vervaardiging van de Vlaamse denarii uit deze schatten onder Boudewijn II te situeren. Ze werden geslagen te Gent, waar de produktie werd verdergezet, en te Kassel, Brugge en (misschien) Kortrijk, waar nieuwe ateliers werden opgericht.

3. Denarii uitgegeven door Arnold I

Blijven nog de vondsten van Kulhusgaden, Assebroek, Digerakka en Cuerdale. De niet-homogene Vikingschatten van Kulhusgaden en Digerakka zijn niet te dateren omdat ze in verschillende stadia werden opgebouwd, en de onvolledige en summiere inventaris van de schat van Assebroek laat geen enkele serieuze conclusie toe. Blijft de vondst van Cuerdale : het tijdstip van haar verberging werd eerst rond 925 geplaatst, maar in recentere studies opgeschoven naar 830. Vermits geen enkel van de hier aangetroffen Vlaamse stukken in de oudere vondsten voorkomen, kan men hun vervaardiging tijdens de regering van Arnold I situeren.

INVENTARIS VAN DE MUNTEN

In deze inventaris wordt naar de volgende naslagwerken verwezen :

- Prou : M. PROU, *Catalogue des monnaies françaises de la Bibliothèque Nationale - Les monnaies carolingiennes*, Parijs, 1892.
- Gariel : E. GARIEL, *Les monnaies royales de France sous la race carolingienne*, Straatsburg, 1883 - 1884.
- Morisson : K. MORRISSON & H. GRUNTHAL, *Carolingian coinage*, New York, 1967.
- Gaillard : V. GAILLARD, *Recherches sur les monnaies des comtes de Flandre, depuis les temps les plus reculés, jusqu'au règne de Robert de Béthune inclusivement*, Gent, 1852.

Bij de beschrijving van de stukken wordt de positie van het Karolus-monogram gegeven ten opzichte van het kruis aan het begin van het omschrift. Dit laatste bevindt zich steeds bovenaan. De rotatie van het monogram is een van de eerste waarneembare afwijkingen van het Karolingisch prototype.

A. Emissies die dateren van de regeringsperiode van Boudewijn I

Atelier van Gent

1. Denarius - 1,59 tot 1,81 g.

Vz : Recht geplaatst Karolus-monogram met een punt in het centrum; errond, een parelcirkel, + GRATIAD-IREX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; errond, een parelcirkel, + GANDAVVM1 en een parelcirkel.

Referenties : Prou 176
Morisson 704
Gaillard 6

Vondsten : Zelzate (? ex.), Bourgneuf (1 ex.), Compiègne (1 ex.), Gitzy (1 ex.), Corne (1 ex.).

Penningkabinet van Brussel, Parijs, Berlijn, Kopenhagen, Den Haag.

B. Emissies van Boudewijn II

Atelier van Brugge

2. Denarius - 1,64 tot 1,86 g

Vz : Karolus - monogram met een kruisje in het centrum, in spiegelbeeld en 90° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + GRATIADIVFX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis, errond, een parelcirkel, + BRVGGASMON en een parelcirkel.

Referenties Gariel XXVII / 55

Prcu 173

Morisson 698

Gaillard 1

Vondsten Glizy (3 ex.), Zelzate (? ex.), Liswack (12 ex.), A.N.S. (2 ex.).

Penningkabinet van Parijs en Berlijn

3. Denarius

Vz Als van nr 2, maar met + BRVQVMOVF als omschrift

Kz Als van nr 2

Privé-verzameling.

4. Denarius - 1,80 g.

Vz Als van nr 2, maar met + GRACIAD - IREX als omschrift.

Kz Als van nr 2, maar met + BRVCCASMON als omschrift.

Privé-verzameling.

5. Denarius - 1,81 g

Vz : Als van nr 2, maar met + CRGIIID - MREX als omschrift

Kz : Als van nr 2, maar met + BRVICSVAIAS als omschrift.

Privé-verzameling

6. Denarius - 1,75 tot 1,77 g.

Vz : Karolus-monogram met een punt in het centrum, in spiegelbeeld en met gedegenereerde R en L, 165° naar links geroteerd; errond, een parelcirkel, + ODATA-OIIIIE + en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; errond, een parelcirkel, + BR-VDONSOIT en een parelcirkel.

Referenties : Gariel XXVII / 41 & 57

Prou 945

Morisson 1112

Vondsten : Glizy (1 ex.)

Penningkabinet van Parijs en Berlijn.

7. Denarius

Vz : Karolus-monogram, 30° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + NOVIM-K-IM en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis, 20° naar links geroteerd; errond, een parelcirkel, R-VCVMSVTI en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. XXVII / 56

Vondsten : —

8. Denarius - 1,7 tot 1,82 g.

Vz : Karolus-monogram met een punt in het centrum, in spiegelbeeld en met gedegenereerde S en L, 60° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + OVDITVOIVE + en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis, errond, een parelcirkel, + RRVOVNØVT en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. X / 40 & XXVII / 58

Prou 946 tot 948

Morisson 1114

Vondsten : Glizy (2 ex.).

Penningkabinet van Parijs en Berlijn.

Deze talrijke varianten (nr 2 tot 8) zijn ontstaan door de geleidelijke degeneratie van de omschriften; een duidelijk bewijs dat we hier te maken hebben met geïmmobiliseerde types die gedurende een vrij lange periode werden aangemaakt. Bovendien bezitten de in het Brugs atelier vervaardigde munten al van in den beginne een vrij gedegenereerde stijl, wat er vrijwel zeker op wijst dat dit munthuis pas laat (ten vroegste omstreeks 890) werd geopend.

Atelier van Kassel

9. Denarius - 1,62 g.

Vz : Karolus - monogram, met de S in spiegelbeeld, 20° naar links geroteerd; rond, een parelcirkel, + CAR·TAD(I)D·EX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; rond, een parelcirkel, + CASSELL·LOAV en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. XXVII / 63

Prou 116

Morisson 707

Galliard 2

Vondsten : —

Penningkabinet van Parijs.

10. Denarius.

Vz : Karolus-monogram, 90° naar rechts geroteerd, rond, een parelcirkel, + CAR·TADIRE en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis met een bolletje in het tweede en het derde kwartier; rond, een parelcirkel, + CASSELL·MOA en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. XXVII / 64

Morisson 708

Vondsten : Glizy (1 ex)

De stijl van deze denarii blijft vrij behoortijk, hetgeen wijst op een korte aanmaakperiode. Gezien hun grote zeldzaamheid was deze emissie waarschijnlijk ook gering van omvang.

Atelier van Kortrijk

11. Denarius - 1,55 g.

Vz : Karolus-monogram, 45 ° naar links geroteerd; errond, een parelcirkel, + GRATIAD — IREX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; errond, een parelcirkel, + CVRTRIACO en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. XXVIII / 92

Prou 179

Morisson 709

Gaillard 4

Vondsten : —

Penningkabinet van Brussel en Parijs.

12. Denarius.

Vz : Karolus-monogram, 90 ° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + GRACIAD — IREX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; errond, een parelcirkel, + CVNTRACOCIVIS en een parelcirkel.

Referenties : Gariel pl. XXVIII / 93

Morisson 710

Gaillard 3

Vondsten : —

De gravures die Gariel en Gaillard van dit type geven zijn niet helemaal hetzelfde. Aangezien het gebruikt lettertype zeer uitzonderlijk is voor Vlaanderen en we het stuk nergens in natura hebben teruggevonden, lijkt het mij best mogelijk dat het gewoon niet bestaat.

Deze denarii van Kortrijk hebben een vrij goede stijl. Omdat ze niet in de bestudeerde vondsten voorkomen is hun aanmaakperiode niet met zekerheid te bepalen.

Atelier van Gent

13. Denarius - 1,47 g.

Vz : Karolus - monogram; rond, een parelcirkel, + CRATAD REX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; rond, een parelcirkel, + GVVDANAM en een parelcirkel.

Referenties : Garlet pl. XXIX / 113

Prou 177

Morisson 705

Gallard 9

Vondsten : Gilzy (3 ex.), Monchy-au-Bois (1 ex.).

Penningkabinet van Berlijn.

14. Denarius - 1,78 g.

Vz : Karolus-monogram, 90 ° naar rechts geroteerd; rond, een parelcirkel, + CARLVSCRACIA GERE en een parelcirkel.

Kz : Als van nr 13, maar met + GVVDANAM als omschrift.

Referenties : Garlet pl. XL / 8

Morisson 706

Gallard 5

Vondsten : —

Penningkabinet van Brussel.

15. Denarius - 1,60 g.

Vz : Karolus - monogram, met gedegenereerde L, 90° naar rechts geroteerd; in het veld, links van de R, een driehoekje; rondom, een parelcirkel, + GRATIAD — IREX en een parelcirkel.

Kz : Als van nr. 13, maar met + CANDAYVMMO als omschrift.

Referenties : Gariel pl. XXIX / 111
Morrison 709
Gallard 7

Vondsten : —
Penningkabinet van Brussel.

16. Denarius - 1,66 g.

Vz : Karolus - monogram, 30° naar links geroteerd; rond, een parelcirkel, + GRATIAD — IREX en een parelcirkel.

Kz : Als van nr 13, maar met + GANDAYVMMONE als omschrift.

Referenties : Gariel pl. XXIX / 110
Prou 175
Morrison 702
Gallard 8

Vondsten : —
Penningkabinet van Parijs.

Ondanks zijn correcte stijl is denarius 13 bij deze latere emissie ondergebracht omdat hij in de vondst van Glizy samen met munten van koning Eudes werd aangetroffen. Denarius 14 is reeds licht gedegenereerd (o.m. met een rotatie van het monogram), en het algemeen aspect van denarii 15 en 16 wijst ontegensprekelijk op een latere vervaardiging.

C. Emissies van Arnold I

Atelier van Brugge

17. Denarius - 1,55 tot 1,80 g

Vz : Karolus - monogram, met gedegenereerde R en met de S in spiegelbeeld, 90° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + CP · ATAO - PEX en een parelcirkel.

Kz : Kort gevoet kruis; rondom, een parelcirkel, + BRVCCIAMO en een parelcirkel, in de vier kwartieren is een uit de binnenste parelcirkel ontspringende driehoekige punt naar het centrum gericht.

Referenties : Prou 174
Morrisson 699

Vondsten : Assebroek (139 ex. samen met nr 20), Cuerdale (3 ex.), Kulhusgaden (1 ex.).

Penningkabinet van Brussel, Den Haag, Leningrad, München, Oslo, Wenen, Parijs, Berlijn, Londen, Stockholm, en American Numismatic Society.

18. Denarius - 1,75 g.

Vz : Karolus - monogram, met gedegenereerde K en R, 90° naar rechts geroteerd; errond, een parelcirkel, + CIFDATIO - IPEX en een parelcirkel.

Kz : Als van nr 17, maar het kruis is 20° naar rechts geroteerd, en met + BRVCCIAMO als omschrift.

Referenties : Gariet pl. XLIX / 7
Morrisson 700

Vondsten : Assebroek (zie nr 19).

Penningkabinet van Berlijn.

19 Denarius - 1,65 g

Vz : Als van nr 18 (?), maar met + CCARTADEIRX als omschrift.

Kz : Kort gevoet kruis; in de vier kwartieren een bolletje, rondom, een parelcirke, + RAVCCIVIMONT en een parelcirkel

Referenties : Morisson 701

Vondsten : —

Penningkabinet van Kopenhagen

Deze variante wordt door Morisson vermeld, maar niet afgebeeld. De stand van het monogram en van het kruis zijn dan ook niet gekend.

Het gaimmobiliseerd karakter van deze Brugse denarii springt in het oog : een laag gehalte, grote diameter en dermate gedegenererde omschriften dat ze bijna onleesbaar worden. Het is dan ook bijna onbegrijpelijk dat men deze denarii blijft toeschrijven aan Karel de Kale; temeer daar deze stukken nooit voorkomen in een schat die in de loop van de IXe eeuw werd varborgen.

BESLUIT

Uit hetgeen voorafgaat blijkt duidelijk dat de denarii van het Karolingisch type die in Vlaanderen werden uitgegeven in feite het begin vormen van de leodale muntslag in dit gebied.

TABEL MET WEERGAVE VAN DE OMSCHRIFTEN

Nr	voorzijde	keerzijde
1	+GRATIAD-IREX	+GANDAVVM
2	+GRATIADIREX	+BRUGGASMON
3	+GRATIADIREX	+BRUGMOYT
4	+GRACIAD-IREX	+BRUGGASMON
5	+GRATIAD-MIREX	+BRUGSYKAS
6	+ODATA-ONE+	+BRUGSONT
7	+NOVIPIE-IM	+BRUGVLSYTI
8	++OPEITVOIYI	+BRUGVNEYT
9	+CRATIADDEX	+CASSELLOAV
10	+CRATIADINE	+CASSELLONOA
11	+CRATIAD-IREX	+CVRTRIACO
12	+CRACIAD-IREX	+CVRTRIACOCIVIS
13	+CRATADREX	+GVVDANAM
14	+CARLVSCRACIADENE	+GNDAYVM
15	+GRATIAD-IREX	+GANDAVVMMO
16	+GRATIAD-IREX	+GANDAVVMMONE
17	+GRATAD-IREX	+BRUGCIANO
18	+GRATIAD-IREX	+BRUGCIANTO

(C. Van Leemput)